

MORALNO-ETIČKA
DIMENZIJA U ŽIVOTU
ADOLESCENATA

U ponašanju mladih se, na svojevrsan način, reflektira cjelokupna dinamika društvenog života, i u tom smislu vrijedi izreka: mladi su ogledalo društva. Kada je riječ o društvenom moralu, zapaža se porast tolerancije mladih za kršenje nekih društvenih normi i ponašanja. Posebno se to uočava na spolnom području. Mladi su liberalniji prema homoseksualnim vezama, predbračnim odnosima, životu u dvoje bez legalizirane veze, pornografiji, itd. Samovoljno prosuđivanje postaje temeljnim kriterijima u ponašanju mladih spram moralnih čina.⁴⁵⁹

Temeljno pitanje u moralnom odgoju mladih uopće, a adolescenata, napose, je: kako ostvariti prijelaz od morala zakona na moral svijesti; od morala nametnutog izvana na moral odgovornosti?! Put do moralne zrelosti stupnjeviti je i mukotrpan. Moralni odgoj adolescenata u sebi je jako kompleksan jer je usko povezan s njihovim psihološkim razvojem, posebno s formiranjem identiteta.⁴⁶⁰ Usvajanje zrelih moralnih stavova događa se kroz primarnu i sekundarnu socijalizaciju koja rezultira procesom interiorizacije temeljnih društvenih vrednota. Primarna socijalizacija vezana je za razdoblje djetinjstva i uski obiteljski krug, dok se sekundarna socijalizacija ostvaruje izvan obiteljskog kruga. Moralni stav adolescent izgrađuje kroz mrežu odnosa koje uspostavlja s drugima: vršnjacima, ambijentom, ustanovama, društvom u cjelini. Moralne vrednote povezane su savješću – zbilji koja je u sebi imanentna i transcendentna.⁴⁶¹ Savjest se objavljuje kao odgovor na čovjekovu potrebu za samoostvarenjem, i u isto vrijeme, kao nešto što mu se nameće i prisiljava ga da sam razluči, poštujući hijerarhiju vrednota, stupnjevitos i raznolikost životnih dimenzija koje konstituiraju ljudski život. Ovdje se očituje nužna podijeljenost i određene napetosti između subjektivnog i objektivnog aspekta ljudskog djelovanja; između savjesti i moralnih normi. Stoga je moralni čin uvijek shvaćen kao mjesto susreta između subjektivnog i objektivnog.⁴⁶²

Tablica 173.

Stavovi prema nekim moralno-etičkim postupcima

TVRDNJE	Izrazito osuđujem	Osuđujem	Niti osuđujem niti odobravam	Odobravam	Izrazito odobravam
Bacanje smeća izvan kontejnera	36,3	44,9	16,8	1,4	0,1
Upotreba lakih droga (hašiš, marihuana, ekstazi...)	40,5	20,8	24,3	10,6	3,4
Politička nezainteresiranost	6,5	6,2	49,6	22,5	14,4
Varanje bračnog druga	40,8	33,4	19,4	4,4	1,0
Rad "na crno"	8,8	16,7	44,8	21,6	7,2
Bavljenje prostitucijom	42,8	25,6	25,4	3,3	1,8
Homoseksualna iskustva	36,8	14,9	35,2	9,6	2,9
Neprijavlivanje poreza	7,1	15,9	56,1	14,0	6,1
Prisvajanje tuđe imovine	40,5	40,8	13,7	2,5	1,4
Zajednički život bez legalizirane veze	7,5	10,3	43,9	28,0	9,2
Rastava braka	11,8	15,7	35,8	27,8	8,4
Nepošteno bogaćenje	28,7	33,8	26,5	7,2	2,9
Psovanje	11,9	27,5	47,0	10,5	2,2
Neuključivanje u obranu domovine	22,5	26,2	39,5	5,9	3,8
Upotreba teških droga (LSD, heroin, kokain...)	63,1	20,2	11,2	2,5	1,9

PROMJENE U ETIČKO-MORALNOM PONAŠANJU ADOLESCENATA

Tablica 174.
Tablica faktorske strukture
(ne)moralnih postupaka
(reducirana na dva faktora)

U svakodnevnim razgovorima se često čuje da su današnji mladi nemoralni i da ne prihvaćaju nikakav sustav vrednota. Ne može se reći da oni odbijaju sve moralne principe, nego mladi su više skloni odbijanju apsolutnih moralnih normi nametnutih izvana. Njihovo cjelokupno ponašanje temelji se na matrici subjektivizma. Oni žele sami razlučiti što je dobro a što zlo. Uronjeni u jednu novu kulturološku paradigmu, postaju indiferentni prema porukama i vrednotama koje im se nude "odozgo". U suvremenom društveno-kulturološkom ambijentu, u kojem izrastaju adolescenti, prevladava subjektivizam, relativizam, *klišej* dominantnih kultura prema kojima se adolescenti nisu u stanju kritički odnositi.⁴⁶³ Moralno ponašanje mladih odražava model subjektivnog razmišljanja u kojem je prepoznatljiva kriza tradicionalnog morala. Predbračni odnosi, nevjernost bračnom partneru, homoseksualna iskustva, abortus, eutanazija smatraju se činima koji ne trebaju podlijevati nikak-

voj društvenoj prosudbi. Čak su neki među njima tretirani kao oni koji imaju pozitivan učinak u procesu osobnog razvoja i sazrijevanja.⁴⁶⁴ Subjektivizam adolescenata u moralnom pristupu, ponekad je njihovo suprotstavljanje pre-naglašenom objektivnom moralu kojeg doživljavaju kao vlastito otuđenje. Takav moral negira povijesnost ljudskog iskustva i sadašnjost kao prostor unutar kojeg je čovjek pozvan razvijati svoje sposobnosti i mogućnosti, tj. graditi vlastiti život u potpunoj slobodi.

Tablica 174. (nastavak)

Mladi ljudi teško prihvaćaju kodiranje vlastitog ponašanja unutar strogo određenih normi i shema nametnutih izvana. U središtu su njihove pažnje vlastite potrebe, osjećaji, želje, sreća i samoostvarenje. U današnjoj kulturi sve se više vrednuje kult tijela, užitak, sreća i radost života. To se poklapa sa slabljenjem etike obveze i dužnosti, žrtve i zauzetosti koja je dominirala u tradicionalnim društvima. Sve je to posljedica kulturnog relativizma u kojem adolescenti prihvaćaju pasivno sve ponude dominantnih kultura upadajući u moralni relativizam.

U životu mladih prevladava sviđanje kao temeljni kriterij u odabiru ponuđenih sadržaja. Želja i sviđanje motor su koji pokreće ljudsku egzistenciju. Nerijetko to postaje razornom snagom koja uništava i degradira život, svodeći ga na krhotine lažne neograničenosti. Stoga, i moralni odgoj mora biti shvaćen kao odgoj za granice. Nužno je u moralni odgoj integrirati dijalektiku "želja-granice", u kojoj su granice u trajnoj reviziji i prilagođivanju konkretnoj ljudskoj stvarnosti.⁴⁶⁵ Otpor mladih u prihvaćanju moralnih odredaba nedostatak je sposobnosti društva u prihvaćanju svijeta osjećaja, želja, afektivnosti i erosa – jednom riječju – svijeta subjektivnoga.⁴⁶⁶ Ali, isto tako, pre-naglašeno isticanje vlastitih želja i apsolutiziranje subjektivnih prava, vodi k individualizmu i privatizmu u ponašanju, i životu općenito. Ta opasnost posebno prijete uzdizanjem sviđanja kao zadnjeg kriterija u prosuđivanju i razlučivanju dobroga i zloga.

Adolescenti još uvijek nisu u stanju odijeliti potrebe i želje koje otuđuju od potreba koje oslobađaju; između potreba i vrednota. Na moralnom području zapaža se trajna napetost između sviđanja i dužnosti; traženja sreće i osjećaja dužnosti i odgovornosti.⁴⁶⁷ U prosuđivanju konkretnog ljudskog čina važno je imati pred sobom osobu koja je u sebi veliki misterij.

Ostaje problem kako pomiriti adolescentovu želju za samoostvarenjem i moralne zahtjeve koje on doživljava kao ono što sputava njegovu slobodu ili je uništavaju.

Tablica 175.

Stav prema psovanju s
obzirom na mjesto boravka

U istraživanju smo htjeli otkriti kakav stav imaju zagrebački srednjoškolci prema nekim društvenim normama i zakonima. Općenito gledajući, zapaža se porast permisivizma koji je posljedica kulturnog pluralizma vrednota. U suvremenom društvu svaki osobni izbor ima svoje opravdanje. Sve je veći jaz između privatne i javne sfere društvenog života. U privatnoj sferi prevladava stil ponašanja koji razotkriva utilitarizam i hedonizam kao temeljni kriterij pri odabiru pojedinih vrednota i društvenih djelovanja. U javnom društvenom obzorju respektiraju se one vrednote koje su nužne da bi mogao funkcionirati društveni život. Drastičan raskorak između javnog i privatnog vodi k dezorijentaciji, tj. stvara polivalentnu i kontradiktornu situaciju u kojoj je vrlo teško zauzeti pravilan stav na moralno-etičkom području. U privatnom životu prevladava etika opravdanja – sve je dopušteno. Moderna kultura rađa *ethos* koji stvara sve jači polaritet između javnog i privatnog života.

U istraživanju smo obuhvatili nekoliko područja društvenog života: bračno-seksualne odnose, odnos prema općem dobru, poštivanje druge osobe, stav prema konzumiranju lakih i teških droga. Ispitanicima smo ponudili 15 različitih ponašanja i zatražili da zauzmu stav prema svakom od njih. Analizom dobivenih rezultata dobili smo sljedeću situaciju:

Faktorskom analizom dobili smo dvije latentne dimenzije koje ukazuju na prisutnost dva tipa ponašanja srednjoškolaca u odnosu prema određenim moralnim činima.⁴⁶⁸

TVRDNJE	Socijalni moral	Individualni moral
Nepošteno bogaćenje	,72554	
Prisvajanje tuđe imovine	,60467	
Varanje bračnog druga	,59990	
Rad "na crno"	,56543	
Upotreba lakih droga (hašiš, marihuana, ekstazi...)	,54445	
Bavljenje prostitucijom	,53411	
Neprijavljivanje poreza	,51069	
Bacanje smeća izvan kontejnera	,45053	
Upotreba teških droga (LSD, herpin, kokain...)	,43574	
Rastava braka		,74093
Zajednički život bez legalizirane veze		,73806
Homoseksualna iskustva		,71345
Psovanje		,53689
Neuključivanje u obranu domovine		,44881
Politička nezainteresiranost		

Tablica 176.

Stav prema uzimanju lakih droga i spol

Tablica 177.

Stav prema uzimanju lakih droga i mjesto boravka

Prvi faktor konstituiraju tvrdnje koje nas upućuju na socijalnu dimenziju morala u kojoj se prepoznaje predznak tradicionalnog. Drugi nam faktor otkriva individualni moral prema kojem srednjoškolci iskazuju znatnu dozu tolerancije, tj. kršenju navedenih radnji ne pridaju negativni predznak, nego predznak vlastite autonomije i slobode. I ovo je još jedna potvrda kako u suvremenom društvu, pa i u hrvatskom, koje je u tranziciji, sve više prevladava individualistički pristup u prosuđivanju moralno-etičkih normi. Mladi čovjek sve više prihvaća lozinku: svaki izbor ima svoje opravdanje.

ODNOS ZAGREBAČKIH SREDNJOŠKOLACA PREMA NEKIM NORMAMA I MODELIMA PONAŠANJA

U istraživanju smo odabrali nekoliko modela ponašanja kako bismo otkrili u kojoj mjeri srednjoškolci podržavaju ili ignoriraju određene oblike društvenog ponašanja. Tako smo ih pitali kako se odnose prema bacanju smeća izvan

kontejnera. Iz dobivenih rezultata proizlazi da 81,2% ispitivane populacije osuđuje bacanje smeća na ulicu, a tek 1,4% smatra takvo ponašanje dopuštenim. Naši su ispitanici pokazali da posjeduju određeni kulturni standard ponašanja koji je svojstven zapadnim društvima. Iz ovoga se, ipak, ne bi moglo zaključiti da posjeduju ekološku odgovornost, nego je više riječ o kulturi ponašanja pred jednim drastičnim slučajem zagađivanja okoline. Uzeli smo još jedan oblik javnog ponašanja, a odnosi se na kulturu govora. Pitali smo adolescente što misle o psovanju. Najbrojniji dio ispitivane populacije nije izrazio svoj stav o problemu psovanja. Naime, 47,0% ispitanika psovanje niti osuđuje niti odobrava. Svaki treći ispitanik osuđuje psovanje, a za 12,7% adolescenata to je prihvatljiv oblik izražavanja.

MJESTO BORAVKA	M	Kontrast	T - vrijednost	Značajnost
U Zagrebu	2,70	1 > 2	4,289	0,000
Izvan Zagreba	2,35			

Metodom t-testa⁴⁶⁹ uočili smo značajnije statističke razlike između ispitanika koji žive u gradu Zagrebu i onih izvan Zagreba. Psovanje više podržavaju ispitanici koji žive u Zagrebu nego izvan Zagreba. Možda je riječ o jačem i slabijem tradicionalnom kršćanskom odgoju?!

SREDNJOŠKOLCI O KONZUMIRANJU LAKIH I TEŠKIH DROGA

Nekoliko posljednjih desetljeća konzumiranje droge predstavlja akutni društveni problem u svijetu, poglavito kada je riječ o mladoj populaciji. U starija vremena opojne derivate konzumirala je manja skupina ljudi, a danas je droga objekt masovne konzumacije: od najmlađih do starijih, od onih kojima je to dnevna potrošnja do onih koji za njom posežu za vrijeme vikenda. Ranije je droga bila "privilegij" elitnih skupina, konzumirala se u raskošnim salonima. U suvremenom društvu konzumiranje je droge svojevrstan oblik bijega, odbijanja ili pak suprotstavljanje dominantnoj kulturi. To je novi oblik "biti zajedno", "komunicirati", "solidarizirati se". Za jedan dio adolescenata predstavlja vrata ulaska u željenu skupinu ili jednostavno, modni trend.

Danas se u mnogim zemljama vode žučne rasprave oko legalizacije lakih, a u nekima, i teških droga. Zadnje desetljeće obilježeno je novim drogama pod zajedničkim nazivnikom - ekstazi s mnogobrojnim nazivima: *ecstasy*, *fantasy*, *disco biscuit*, *vitamin*, *disco burger*, itd.⁴⁷⁰ Sve je širi i pristupačniji krug gdje se može vrlo lako doći do željene doze: od poznatih ulica, partija tuluma i poznatih diskote-

ka. U nekim okupljalištima mladih ekstazi spada u redovitu ponudu. Općenito se može reći da je konzumacija opojnih sredstava u stalnom porastu.⁴⁷¹ Zabrinjavajuća je promjena odnosa prema drogi, ona malo pomalo, postaje “redoviti svakidašnji scenarij”. U nekim društvima droga gubi svaki prizvuk opasnog ili štetnog ili devijantnog. Granica između onih koji konzumiraju i onih koji ne konzumiraju drogu, sve je bljeđa.

Mladi su aktivni tražitelji odgovora na pitanje smisla života. Bez odgovora na to pitanje, bit će veoma teško zaustaviti bijeg u različite vrste ovisnosti (droga, alkohol, kriminal, seks...). Mladi su razočarani, jer su srušeni njihovi mitovi u koje su polagali svoje nade u bolju budućnost.

Svi ovi problemi prate i naše mlade. I hrvatsko se društvo ozbiljno suočava s problemom konzumiranja droge. U nekim gradovima problem droge bježi svakoj kontroli i poprima dramatične razmjere.⁴⁷² Upravo s tog razloga, željeli smo saznati kakav stav imaju zagrebački srednjoškolci prema konzumiranju droga. Konzumiranje teških droga, kao što su LSD, heroin, kokain osuđuje 83,3% ispitivane populacije. Neodređen stav (niti osuđujem, niti odobravam) izrazilo je 20,2% srednjoškolaca, a 4,4% odobrava konzumiranje teških droga.

Situacija je nešto drukčija kada se radi o trošenju lakih droga, kao što su hašiš, marihuana i ecstasy. Uzimanje lakih droga osuđuje 71,3% zagrebačkih srednjoškolaca. I ovdje, kao i kod teških droga, jedna petina ispitanika nije izrazila svoj stav, svrstavajući se u kategoriju “niti osuđujem, niti odobravam”. Ali, indikativno je da svaki deseti zagrebački srednjoškolac odobrava konzumiranje lakih droga.

Kada je riječ o upotrebi lakih droga, metodom t-testa dobili smo statistički značajnu razliku s obzirom na spol i mjesto boravka adolescenata.

SPOL	M	Kontrast	T - vrijednost	Značajnost
M	2,26	1 > 2	2,819	0,005
Ž	2,05			

MJESTO BORAVKA	M	Kontrast	T - vrijednost	Značajnost
U Zagrebu	2,22	1 > 2	3,244	0,001
Izvan Zagreba	1,87			

Liberalniji stav prema onima koji uzimaju lake droge više pokazuju muškarci nego žene. Na temelju dobivenih rezultata možemo zamijetiti da postoje značajne razlike s obzirom na mjesto stanovanja ispitanika: koji žive u Za-

Tablica 178.

Korelacije dobivenih varijabli s obzirom i prakticiranju vjere i pohađanju mise

grebu imaju tolerantniji stav prema upotrebi lakih droga od ispitanika koji žive izvan Zagreba. Ovo je još jedna potvrda da postoji razlika u stavovima prema određenim moralno-etičkim normama između urbanih i ruralnih sredina. Iako je konzumiranje droge u Hrvatskoj jedan od gorućih društvenih problema, ipak većina zagrebačkih adolescenata osuđuje uzimanje svih oblika droge, sa zamjetnom tendencijom tolerancije prema lakim drogama.

VREDNOVANJE ZAJEDNIČKOG OPĆEG DOBRA

Jedno od temeljnih pravila društvenog ponašanja poštivanje je drugog sa svim njegovim pravima. U istraživanju smo uzeli dva oblika ponašanja koji u zadnje vrijeme potresaju naše novo demokratsko društvo. Sve češće možemo čitati o različitim oblicima korupcije u društvu. Nezakonito bogaćenje čest je predmet javnih i privatnih razgovora, polemika i rasprava. Nepošteno bogaćenje usko je povezano s drugom pojavom u društvu, s prisvajanjem tuđe imovine nezakonitim putem. Na temelju dobivenih rezultata razvidna je velika osjetljivost ispitanih adolescenata na takve negativne pojave u društvu. Naime, većina zagrebačkih srednjoškolaca (81,3%), smatra nedopustivim nezakonito prisvajanje tuđe imovine, a tek 3,9% takav čin odobrava. Isto je i s nepoštenim bogaćenjem, sa znatnom razlikom veće tolerancije kod jedne skupine ispitanika. Naime, iz dobivenih rezultata proizlazi⁴⁷³ da svaki deseti ispitanik odobrava takav put do stjecanja bogatstva. Valjalo bi vidjeti iz kojeg društvenog sloja dolaze oni koji dijele takvo mišljenje. Bez obzira na to, možemo reći da ispitanici pokazuju visok stupanj osjetljivosti za poštivanje i pravo drugoga.

Što zagrebački srednjoškolci misle o nekim ponašanjima koja se odnose na zajedničko odnosno opće dobro?! Ovdje smo odabrali nekoliko elemenata kako bismo, barem naslutili u kojoj mjeri imaju razvijenu svijest odgovornosti za zajedničko dobro. Pitali smo ih što misle o pojedincu koji se ne želi uključiti u obranu domovine kada to okolnosti zahtijevaju. Mi u Hrvatskoj, još uvijek smo pod snažnim dojmovima minulog Domovinskog rata, pa je vjerojatno da je ta činjenica utjecala na odgovore adolescenata. Gotovo polovica srednjoškolaca (48,7%), smatra da je to građanska dužnost i zato osuđuju one koji bi to izbjegli. Zanimljivo je da više od jedne trećine ispitanika nije izrazilo svoj stav prema dužnosti obrane domovine, a neuključivanje odobrava 9,7% zagrebačkih srednjoškolaca. Možda bi ovi rezultati bili drugačiji u neko drugo vrijeme!

Iz nekih europskih istraživanja proizlazi da su današnji mladi općenito nezainteresirani za politička zbivanja u

vlastitoj zemlji.⁴⁷⁴ Suvremeni mladi etiketirani su kao apolitični. Iz dobivenih podataka uočava se sličnost s mladima u Europi. Naime, političku nezainteresiranost osuđuje svaki deseti ispitanik, a svoj stav o tom pitanju nije izrazilo 49,6% zagrebačkih srednjoškolaca, što upućuje na politički indiferentizam. Neuključenost u politička zbivanja odobrava 36,9% ispitanika. Može se reći da adolescenti ne pokazuju veliki interes za politiku, a time niti za osobno uključivanje u rješavanje društvenih problema političkim putem. I ovdje dolazi do izražaja subjektivizam u kojem privatnost iscrpljuje sve njihove interese.

U hrvatskom društvu se u zadnje vrijeme puno se raspravlja o porezu na dodatnu vrijednost (PDV) oko kojeg se sukobljavaju gospodarstvenici, kulturni djelatnici, radnici, a i građani (u cjelini) izražavaju neslaganje. Većina ispitanika (56,1%) nije izrazila svoj stav, izjašnjavajući se da “niti osuđuje, niti odobrava”. Nepoštivanje društvenog zakona koji obvezuje na prijavu godišnjeg poreza osuđuje 23,0% ispitivane populacije, a takvo ponašanje smatra dopustivim 20,1% ispitanika. I ovdje je riječ o neuključenosti adolescenata u aktualnu društvenu problematiku.

Kao i u drugim društvima, tako i u Hrvatskoj, jedan je od težih društvenih problema nezaposlenost. Taj problem posebno pogađa mladu populaciju. Uz tu pojavu povezan je i problem rada “na crno” koji ima dvojako značenje. S jedne strane, to je nezakoniti put do stjecanja novca, a s druge strane nezakonito je izrabljivanje radne snage i stjecanje profita. U istraživanju se zamjećuje određeno “razumijevanje” prema onima koji nemaju reguliran radni status. Rad “na crno” odobrava 28,8% srednjoškolaca, a 25,5% smatra ga nedopustivim. I ovdje je najveći broj onih koji “niti osuđuju, niti odobravaju” – njih 44,8%.

TVRDNJE	Prakticiranje vjere	Pohađanje mise
Bacanje smeća izvan kontejnera	,031	,075*
Upotreba lakih droga (hašiš, marihuana, ecstasy...)	-,211**	-,228**
Politička nezainteresiranost	,020	-,088**
Varanje bračnog druga	-,223**	-,225**
Rad “na crno”	-,168**	-,214**
Bavljenje prostitucijom	-,183**	-,188**
Homoseksualna iskustva	-,143**	-,195**
Neprijavljivanje poreza	-,151**	-,192**
Prisvajanje tuđe imovine	,007	,039

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 179.
 Stav prema homoseksualnim vezama i spol dobivenim uz pomoć χ^2

TVRDNJE	M	Ž
Zabraniti	45,6	18,9
Ograničiti	20,3	23,0
Dopustiti	19,4	34,6
Ne znam	14,7	23,5

$$\chi^2 = 78,616; df = 3; p < 0,01$$

Zajednički život bez legalizirane veze	-,332**	-,398**
Rastava braka	-,350**	-,427**
Nepošteno bogaćenje	,076*	-,147**
Psovanje	-,298**	-,351**
Neuključivanje u obranu domovine	-,102**	-,141**
Upotreba teških droga (LSD, heroin, kokain...)	-,178**	-,186**

Tablica 180.
 Stav prema homoseksualnim vezama s obzirom na prakticiranje vjere

(**) *Korelacija je značajna na razini $p < 0,01$*

(*) *Korelacija je značajna na razini $p < 0,05$*

Iz dobivenih korelacija može se uočiti da ispitanici koji vjeruju i prakticiraju vjeru, koji redovito odlaze na misu u manjoj mjeri odobravaju negativne moralne čine. Značajnija razlika ne postoji samo u odnosu na varijablu “bacanje smeća izvan kontejnera”.

Tablica 181.
 Stav prema homoseksualnim vezama i pohađanje mise

U sljedećem bloku pitanja analizirat ćemo stav adolescenata prema nekim kršćansko-moralnim činima koji zadiru u kršćansko-moralno prosuđivanje. Spolno je područje prostor u kojem se najviše uočava raskorak između razmišljanja adolescenata i službenog crkvenog Učiteljstva. Naime, unutar same skupine ispitanika koji su se izjasnili vjernicima, primjećuje se neslaganje sa službenim moralnim učenjem Crkve. Adolescenti pokazuju najviše tolerancije prema životu u dvoje bez legalne veze. Naime, svega 17,8% zagrebačkih srednjoškolca drži neprihvatljivim život zajedno u vezi koja nije legalizirana civilnim ili crkvenim brakom. S druge strane, imamo nešto više od jedne trećine onih koji izrazito odobravaju život bez legalnog odobrenja (37,2%), dok 43,9% ispitivane populacije nije zauzelo određeni stav prema ovoj problematici. Analiziramo samo pojedina pitanja koja nam se čine aktualnima i koja mogu biti svojevrstan parametar u prosuđivanju i vrednovanju moralnih stavova naših srednjoškolaca.

Homoseksualne veze

Među zastranjenima na spolnom području smatra se sklonost istom spolu – homoseksualnost. Do danas, u mnogim društvima, homoseksualnost nosi etiketu “nenormalnog”, “nemoralnog” i društveno neprihvatljivog. Ali, kao mogući oblik ponašanja na spolnom području, malo pomalo, nailazi na općenito šire razumijevanje u društvu. Ranije je homoseksualnost bila tabu-tema o kojoj se nije smjelo javno govoriti. Međutim, s povećanjem broja muškaraca i žena koji osjećaju spolnu naklonost prema istom spolu, taj se tabu razbija.⁴⁷⁵ Sloboda na spolnom području trend je u stalnom porastu i, u tom smislu, može se govoriti o sve većoj toleranciji prema onima koji prakticiraju takav oblik seksualnog izražavanja. Nekada se homoseksualnost smatrala isključivo bolešću i tako je bila tretirana. Danas pak, u psihologiji, homoseksualnost se više ne smatra bolešću već jednim od mogućih oblika spolnog izražavanja. Ni kazneni zakonik više ih ne goni. Društvo američkih psihijatara izbrisalo je, 15. prosinca 1973. godine, homoseksualnost sa službenog popisa psihijatrijskih bolesti.⁴⁷⁶ Danas u svijetu sve češće pratimo manifestacije homoseksualaca i lezbijki koji traže svoj ravnopravni status u društvu.⁴⁷⁷ Na takvim javnim protestima često se čuju izvikivanja slogana: “Hoćemo ista prava kao normalni parovi!”. Masovni mediji i neke elitne ustanove u svijetu prikazuju

Tablica 182.

Varanje bračnog druga i spol

Tablica 183.

Varanje bračnog druga i mjesto boravka

Tablica 184.

Prostitucija s obzirom na spol

homoseksualnost kao jedan od stilova života koje društvo treba respektirati, i u skladu s tim, dati im sva prava koja im pripadaju.⁴⁷⁸ *Lobby gay* posebno je jak u SAD-u, i to među najelitnijim slojevima američkog društva: na području umjetnosti, mode, sporta, politike, itd.

Kakav stav ima Crkva prema onima koji pokazuju sklonost prema istom spolu? Autentična ljubav, u svome širem značenju, podrazumijeva zajedništvo muškarca i žene. Istinska seksualnost je uvijek heteroseksualna jer stavlja u dijalog ljubavi dvije osobe različite u svojoj spolnosti, u spolnom činu ujedinjene u međusobnoj komplementarnosti. Gledano u toj perspektivi, homoseksualnost ne može imati značenje najdubljeg "sjedinenja" u kojem se ostvaruje autentično darivanje sebe. Samo u odnosu muškarac-žena postoji komplementarnost utemeljena na različitosti spola koja omogućava autentično sjedinjenje osoba. Ovakvo gledanje nalazi svoje utemeljenje na prvim stranicama Biblije. Stoga Crkva smatra da je življenje spolnosti kroz homoseksualna iskustva protunaravno. Katolička Crkva ne priznaje homoseksualne veze zakonitima, dok su neke konfesije promijenile svoje mišljenje o tome. Međutim, Crkva pokazuje puno razumijevanje i poštovanje prema osobama koje nose takve osobine.⁴⁷⁹ Poznat je primjer američkih biskupa koji su u Pastoralnom pismu 1997. godine uputili apel roditeljima adolescenata homoseksualaca: "Prihvatite i ljubite svoje sinove!"⁴⁸⁰ U prosuđivanju homoseksualnosti valja dobro razlikovati "sklonost" od "aktivnosti".

U ovom smo istraživanju htjeli provjeriti kakav je stav naših adolescenata prema homoseksualnosti kao društvenom fenomenu. Valja istaći da se, za razliku od drugih europskih zemalja, u Hrvatskoj javno malo govori o homoseksualnosti. O tome se najviše može čitati i pratiti u masovnim medijima, poglavito putem Interneta.

Poput adolescenata u drugim europskim zemljama, pitani adolescenti pokazuju značajan stupanj tolerancije prema osobama koje svoju spolnost žive kroz homoseksualna iskustva.⁴⁸¹

Više od jedne trećine ispitivane populacije (36,8%) izrazito osuđuje takvo seksualno ponašanje, dok 14,9% ga samo osuđuje. Neodređen stav prema onima koji prakticiraju takav oblik seksualne prakse, izrazila je jedna trećina zagrebačkih srednjoškolaca (35,2%) No, interesantno je istaći da svaki deseti ispitanik odobrava homoseksualne veze. Metodom χ^2 dobili smo statistički značajne razlike s obzirom na spol ispitanika.

S obzirom na spol, proizlazi da muškarci pokazuju manje razumijevanja prema legalizaciji homoseksualnih veza negoli žene. Od ukupnog broja onih koji su se izjasnili

TVRDNJE	Frekvencije	%
Abortus ne bi trebao biti dopušten ni u jednom slučaju	139	15,7
Abortus bi trebao biti dopušten kada je u opasnosti život majke	187	21,1
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju silovanja	131	14,8
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju deformacije djeteta	62	7,0
Abortus bi trebao biti dopušten kada obitelj nema ekonomskih uvjeta da može prihvatiti dijete	25	2,8
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to oba roditelja odluče	140	15,8
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to žena odluči	202	22,8
Nije odgovorilo	18	2,0

Tablica 185.
 Stav srednjoškolaca prema abortusu

da ovakvu spolnu praksu treba zabraniti, 45,6% su muškarci, a 18,9% žene. Također, žene više od muškaraca odobravaju homoseksualne veze. Možemo na temelju dobivenih statističkih razlika zaključiti da su žene prema homoseksualnim vezama tolerantnije od muškaraca.

Metodom χ^2 dobili smo značajnije razlike s obzirom na prakticiranje vjere ispitanika.

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distanciran sam
Zabraniti	40,2	30,4	26,8	17,9	19,5
Ograničiti	21,4	23,9	19,6	20,0	18,4
Dopustiti	16,7	28,2	35,7	47,4	41,4
Ne znam	21,7	17,5	17,9	14,7	20,7

$$\chi^2 = 60,707; df = 12; p < 0,01$$

Kako se vidi u tablici 180 ispitanici koji vjeruju i prakticiraju vjeru izražavaju rezerviraniji stav prema homoseksualnim vezama. Među ovom skupinom najveći je broj onih koji smatraju da homoseksualne veze treba zabraniti (40,2%), a najmanje onih koji smatraju da ih treba dopustiti (16,7%).

Također je zamjetljiva razlika odnosa prema homoseksualnosti s obzirom na učestalost pohađanja nedjeljnog euharistijskog slavlja.

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Zabraniti	45,1	28,7	25,9	18,1
Ograničiti	23,1	20,9	22,8	14,9
Dopustiti	13,4	26,7	35,7	45,7
Ne znam	18,4	23,6	15,6	21,3

$$\chi^2 = 70,285; df = 9; p < 0,01$$

Značajniju razliku uočavamo između srednjoškolaca koji redovito nedjeljom idu na misu i onih koji to ne čine nikada ili ponekad u godini. Među adolescentima koji redovito idu na misu, 45,1% smatra da bi trebalo zabraniti legalizaciju homoseksualnih veza, dok 23,1% drži da ih barem treba ograničiti,⁴⁸² a 13,4% bi ih dopustilo. Među srednjoškolcima koji ne idu na misu, 45,7% odobrava le-

Tablica 186.
 Stav prema pobačaju i dob
 ispitanika

TVRDNJE	14 god.	15 god.	16 god.	17 god.	18 god.	19 god.
Abortus ne bi trebao biti dopušten niti u jednom slučaju	10,8	14,8	19,2	21,3	4,7	4,5
Abortus bi trebao biti dopušten kada je u opasnosti život majke	27,0	23,1	22,6	16,7	18,7	36,4
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju silovanja	21,6	19,4	12,0	14,0	12,7	13,6
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju deformacije djeteta	10,8	7,4	7,3	5,4	8,0	4,5
Abortus bi trebao biti dopušten kada obitelj nema ekonomskih uvjeta da može prihvatiti dijete	0,0	1,9	5,1	2,7	1,3	4,5
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to oba roditelja odluče	10,8	11,6	12,4	15,4	28,7	18,2
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to žena odluči	18,9	21,8	21,4	24,4	26,0	18,2

$$\chi^2 = 64,617; df = 30; p < 0,01$$

galizaciju homoseksualnih veza, 18,1% smatra da bi ih trebalo zabraniti, a 14,9% srednjoškolaca slaže se da se barem ograniče. Iz dobivenih rezultata, metodom χ^2 , može se zaključiti da adolescenti "vjernici-praktikanti" više se suprotstavljaju legalizaciji homoseksualnih veza od ispitanika koji nisu praktikanti, koji su distancirani.

Bračna vjernost – vrednota do koje adolescenti drže

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

O spolnosti u obiteljskim odnosima adolescenti su najmanje tolerancije pokazali prema varanju bračnog druga. Vjernost je za zagrebačke srednjoškolce jedna od najvažnijih vrednota u obiteljskom životu.

Iz podataka dobivenih t-testom uočljiv je visok postotak srednjoškolaca (74,2%) koji osuđuju nevjernost u braku, dok samo 5,4% odobrava takav čin.

SPOLO	M	Kontrast	T - vrijednost	Značajnost
Muški	2,03	1 > 2	4,045	0,000
Ženske	1,78			

Tablica 187.

Stav prema pobačaju s obzirom na spol

MJESTO BORAVKA	M	Kontrast	T - vrijednost	Značajnost
U Zagrebu	1,96	1 > 2	4,130	0,000
Izvan Zagreba	1,61			

Iz gore navedenih tablice je vidljivo da liberalniji stav prema nevjernosti u braku pokazuju muškarci i oni srednjoškolci koji stanuju u Zagrebu. Također, veliki broj srednjoškolaca smatra prostituciju neprihvatljivim oblikom življenja i izražavanja spolnosti, što se dovodi u vezu s vrednotom vjernosti u braku koju adolescenti izrazito cijene. Tako, prostituiranje osuđuje 68,4%, a samo 5,1% odobrava takvo ponašanje.

SPOLO	M	Kontrast	T - vrijednost	Značajnost
M	2,16	1 > 2	6,557	0,000
Ž	1,74			

Metoda t-testa ukazuje da muškarci podržavaju prostituciju kao mogućnost seksualne prakse više od žena.

Adolescenti i pobačaj

Tema pobačaja već je niz desetljeća predmet rasprava, bilo u raznim tiskovinama ili parlamentarnim raspravama, u svijetu i u Hrvatskoj.⁴⁸³ Upravo u naše vrijeme mogu se čuti komentari ili povremeno čitati članci na temu pobačaja u različitim masovnim medijima.

Uzroci sve veće popustljivosti prema pobačaju temelje se u napretku na području znanosti koja je smanjila rizik za ženino zdravlje, u naglašavanju autonomije koja prelazi granice dopuštenog, u emancipaciji žene i njenih prava, te naposljetku u površnosti prosuđivanja etičkih principa.⁴⁸⁴

Tablica 188.

Stav prema abortusu i prakticiranje vjere

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distanciran sam
Abortus ne bi trebao biti dopušten niti u jednom slučaju	23,7	11,4	9,3	10,5	3,5
Abortus bi trebao biti dopušten kada je u opasnosti život majke	25,3	21,2	14,8	17,9	10,5
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju silovanja	17,1	13,6	16,7	7,8	10,5
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju deformacije djeteta	6,7	7,3	9,3	7,4	5,8
Abortus bi trebao biti dopušten kada obitelj nema ekonomskih uvjeta da može prihvatiti dijete	1,9	4,0	1,9	4,2	2,3
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to oba roditelja odluče	11,2	18,3	20,4	18,9	22,1
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to žena odluči	26,2	24,2	27,8	30,5	45,3

$$\chi^2 = 91,748; df = 24; p < 0,01$$

Tablica 189.

Stav prema abortusu i pohađanje mise

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Abortus ne bi trebao biti dopušten niti u jednom slučaju	27,9	13,8	8,9	5,4
Abortus bi trebao biti dopušten kada je u opasnosti život majke	28,3	20,5	14,7	18,3
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju silovanja	15,4	19,3	11,2	8,6
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju deformacije djeteta	5,9	8,7	6,9	6,5
Abortus bi trebao biti dopušten kada obitelj nema ekonomskih uvjeta da može prihvatiti dijete	1,8	3,1	3,9	2,2
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to oba roditelja odluče	8,5	16,5	23,6	12,9
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to žena odluči	12,1	18,1	30,9	46,2

$$\chi^2 = 129,666; df = 18; p < 0,01$$

No, ključni problem oko kojeg se, zapravo, isprepleće cjelokupna problematika jest svijest ili poimanje vrijednosti života prije rođenja.

U modernim društvima sve je zastupljenija tendencija da se pobačaj prepusti pravu žene.⁴⁸⁵ I u Hrvatskoj se mnogo raspravlja o legalizaciji pobačaja, a tom problematikom bavilo se i najnovije sociološko istraživanje o “Vjeri i moralu u Hrvatskoj”.⁴⁸⁶ Uočljiv je raskorak između onoga što Crkva naučava, što društvo misli i što “vjernici” misle.

Ima nekoliko uporišta na temelju kojih se nastoji opravdati pobačaj: različito tumačenje i poimanje o tome kada život započinje, nužni uvjeti za rođenje novog djeteta, prednost već rođenog ili nerođenog života, važnost emotivne veze između majke i još nerođenog djeteta, itd.

Da bismo dobili što jasniji stav prema pobačaju, predložili smo adolescentima nekoliko opcija za odgovor: od apsolutnog suprotstavljanja pobačaju, bez obzira u kojoj se situaciji može naći žena, do različitih složenih situacija u kojima se trebalo opredijeliti.

Iz tablice 185 može se iščitati da se od ukupnog broja adolescenata, 15,7% protivi pobačaju, bez obzira u kojoj se situaciji radilo, dok je 84,3% ispitivane populacije za pobačaj u različitim situacijama.⁴⁸⁷ To se može interpretirati na

Slika 9.
Stav prema upotrebi kontracepcijskih sredstava

slijedeći način: 15,7% za život, a 84,3% za izbor.

Između ponuđenih opcija, najveći broj ispitanika drži da je pobačaj isključivo pravo majke i u tom smislu ga smatraju dopuštenim u svim slučajevima kada to žena odluči. Ovakvom mišljenju priklanja se 22,8% zagrebačkih

srednjoškolaca. Ovdje dolazi do izražaja njihov subjektivistički pristup u prosuđivanju određenih moralnih čina. Riječ je također i o utjecaju društva na adolescente, ili javnog mišljenja u kojem se ne daje jednako pravo nerođenom i rođenom životu.

Visok postotak adolescenata (21,1%) dopušta dobrovoljan prekid trudnoće kada je u opasnosti život majke. U izboru između već rođenog života i onog još nerođenog, dio ispitanika opredijelio se za već rođeni, odnosno život majke.

Često se raspravlja je li odluka o pobačaju isključivo pravo žene ili u tome moraju sudjelovati oba roditelja. Iako se najčešće pravo pripisuje ženi, ipak u toj odluci sudje-

Tablica 190.
 Stav prema kontracepcijskim sredstvima i prakticiranje vjere

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distancirani sam
Za upotrebu sam kontracepcijskih sredstava (tableta, spirala, prezervativa, itd.)	69,2	78,9	80,0	87,4	88,5
Za upotrebu sam kontracepcijskih sredstava, iako mi to ponekad izaziva određene moralne probleme	11,4	8,6	0,9	0,6	0,2
Prihvaćam samo prirodnu kontrolu začeća	11,4	9,3	1,8	4,2	8,0
Protiv sam svih metoda kontroliranja začeća	8,0	3,2	3,6	3,2	1,1

$$\chi^2 = 35,648; df = 12; p < 0,01$$

luje i partner, bilo direktno ili indirektno. Stoga, 15,8% ispitanika smatra da bi pobačaj trebalo dopustiti kada tako odluče oba roditelja, jer su oboje jednako odgovorni za život budućeg djeteta.

Prekid trudnoće, koja je plod brutalnog nasilja, treba dopustiti prema mišljenju 14,8% ispitivane populacije. Za život djeteta važan je emotivni odnos majke i budućeg djeteta. Ako nedostaje takav odnos, nedostaje temeljni preduvjet za buduću život djeteta.

Manji broj ispitanika (7,0%) smatra da bi pobačaj trebao biti dopustiv kada je u pitanju deformacija djeteta. Bilo bi interesantno ispitati da li bi ispitanici bili za smrt već rođenog djeteta koje ima psiho-fizičke deformacije?! Inače je u današnjem društvu prepoznatljiv "negativan" stav prema onom što izlazi izvan uobičajenih i očekivanih standarda.

Zanimljivo je da mali postotak srednjoškolaca smatra da materijalni uvjeti mogu biti razlogom za pobačaj, svega 2,8%. To je suprotno općenitom stavu u društvu kojem se

Tablica 191.

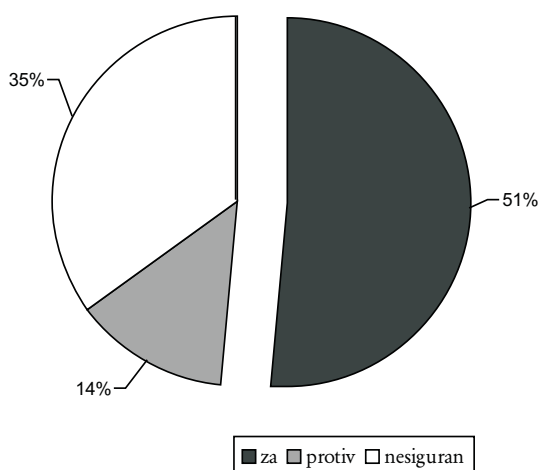
Stav prema kontracepcijskim sredstvima i pohađanje mise

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Za upotrebu sam kontracepcijskih sredstava (tableta, spirala, prezervativa, itd.)	63,6	76,0	87,0	88,3
Za upotrebu sam kontracepcijskih sredstava, iako mi to ponekad izaziva određene moralne probleme	13,5	12,0	5,0	1,1
Prihvaćam samo prirodnu kontrolu začeća	13,1	7,8	6,5	8,5
Protiv sam svih metoda kontroliranja začeća	9,8	4,3	1,5	2,1

$$\chi^2 = 59,079; df = 9; p < 0,01$$

ekonomske uvjete stavlja gotovo na prvo mjesto, smatrajući da će se s poboljšanjem materijalnih uvjeta promijeniti i svijest ljudi o vrijednosti svakog ljudskog života.

Na kraju se može zaključiti da većina ispitivane populacije smatra da treba dopustiti pobačaj u pojedinim specifičnim situacijama. Njihovo mišljenje je plod postojeće opće klime, koja vlada u društvu s obzirom na pitanje tko ima pravo odlučiti o životu djeteta. Uočljive su i nejasnoće o jednakoj vrijednosti rođenog i još nerođenog života. Problem je zacijelo i u njihovu poimanju spolnosti i seksualnog života. Ako se seksualnost promatra samo u okvirima zadovoljavanja vlastitih potreba i želja, onda ona rađa ne-

Slika 10.

Stav prema masturbaciji

odgovoran stav pred još nerođenim životom. Neželjena ili neplanirana trudnoća posljedica je koju treba ukloniti, jer se doživljava kao teret i zapreku. Stoga je odgoj za zreli-

je poimanja spolnosti u ljudskom životu jedno od polazišta u mijenjanju mentaliteta u odnosu prema neželjenoj trudnoći, a to je povezano s odgojem za odgovornost pred životom.

Metodom χ^2 došli smo do značajnih statističkih razlika s obzirom na dob, spol, prakticiranje vjere i pohađanje mise, dok značajnijih statističkih razlika nema s obzirom na mjesto stanovanja i stupanj obrazovanja roditelja.

Među adolescentima koji smatraju da pobačaj ne bi smio biti dopušten ni u jednom slučaju, najveći broj ih je između 15. i 17. godina. Oni između 18 i 19 godina manje podržavaju zabranu pobačaja. Smatra se da je upravo sedamnaesta godina dob kada se naši adolescenti upuštaju u seksualne odnose i kada neželjena trudnoća može postati njihova konkretna stvarnost! Iz tablice 186 možemo uočiti kako “stariji adolescenti” pravo na pobačaj, u većini slučajeva, pripisuju roditeljima, bilo da je riječ samo o ženi – majci ili pak o obadvoje roditelja.

Uz pomoć χ^2 uočene su statistički značajne razlike u stavu prema abortusu s obzirom na spol ispitanika. U opciji “za ili protiv pobačaja”, žene više podržavaju pobačaj od muškarca. Također, među različitim opcijama “izbora”, u većem omjeru žene smatraju da pravo na pobačaj pripada majci, dok muškarci to pravo raspodjeljuju i na oca. Općenito se može reći da žene više podržavaju legalizaciju pobačaja od muškaraca.

Tablica 192.
 Stav prema masturbaciji i spol

TVRDNJE	M	Ž
Abortus ne bi trebao biti dopušten niti u jednom slučaju	19,2	12,6
Abortus bi trebao biti dopušten kada je u opasnosti život majke	24,8	17,2
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju silovanja	14,3	15,2
Abortus bi trebao biti dopušten u slučaju deformacije djeteta	5,2	8,8
Abortus bi trebao biti dopušten kada obitelj nema ekonomskih uvjeta da može prihvatiti dijete	2,6	3,1
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to oba roditelja odluče	18,5	13,2
Abortus bi trebao biti dopušten u svim slučajevima kad to žena odluči	15,5	30,0

$$\chi^2 = 40,901; df = 6; p < 0,01$$

Postoje značajne razlike s obzirom na pobačaj i prakticiranje vjere. Srednjoškolci koji su sebe svrstali među one koji “vjeruju i prakticiraju vjeru”, manje podržavaju pravo

TVRDNJE	14 god.	15 god.	16 god.	17 god.	18 god.	19 god.
Za	56,8	42,9	50,4	50,7	65,8	45,5
Protiv	27,0	16,4	14,7	13,3	4,7	18,2
Nesiguran	16,2	40,6	34,9	36,0	29,5	36,4

$$\chi^2 = 31,886; df = 10; p < 0,01$$

na pobačaj od onih koji izjavljuju da su “u sumnji”, “u traženju” ili “distancirani” vjernici. Ova zadnja skupina, među različitim izbornim opcijama, opredijelila se za one koji pravo na pobačaj pripisuje ženi ili oboma partnera. Zanimljiv je podatak da oni koje vjera ne zanima, najmanje odobravaju pobačaj u slučaju deformacije djeteta.

Također, postoji pozitivna korelacija s obzirom na to kako često ispitanici pohađaju misu.

Ispitanici koji nedjeljom redovito odlaze na misu, manje su skloni odobravanju pobačaja od onih koji to čine ponekad ili nikada. Ali, isto tako indikativno je da između onih koji redovito idu nedjeljom na misu, gotovo je jedna trećina za abortus u različitim situacijama. Oni koji nikada ne pohađaju misu, pravo na pobačaj vežu uz pravo žene, bilo da je njen život u opasnosti ili pak samo izraz nje-ne slobodne volje.

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 193.

Stav prema masturbaciji i dob

Tablica 194.

Stav prema masturbaciji i pohađanje mise

Tablica 195.

Stav prema masturbaciji i prakticiranje vjere

Upotreba kontracepcijskih sredstava područje je na kojem se adolescenti najviše distanciraju od kršćansko-moralnih načela. Crkva na tom području ima sve slabiji utjecaj. Naime, većina adolescenata na kontracepcijska sredstva gleda kao na najprikladnije sredstvo zaštite od neželjene trudnoće. Takav stav prema kontracepcijskim sredstvima mladi usvajaju već u vlastitoj obitelji, zatim u školi, a napose u omiljenim časopisima i u drugim medijima u kojima pronalaze potrebne savjete i upute za njihovu primjenu.

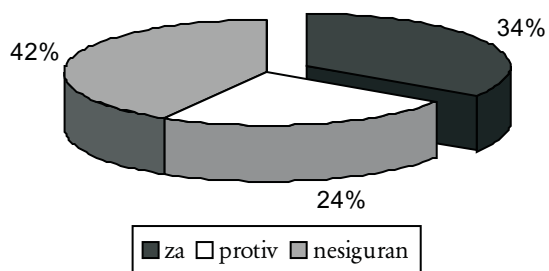
Stoga nije iznenađujuće da se za upotrebu kontracepcijskih sredstava, bez rezerve, izjasnilo 77,0% zagrebačkih srednjoškolaca. Pri upotrebi kontracepcijskih sredstava, određene moralne probleme osjeća 9,1% ispitanika. Zbog čega se javljaju određeni moralni problemi i kakve su naravi, nismo istražili. Iz razgovora s adolescentima – ispitanicima uočili smo da oni upotrebu kontracepcijskih sredstava ne smatraju kršenjem moralnih zakona, nego legitimnim pravom da se zaštite od neželjenih posljedica.

Metodu prirodnog reguliranja začeca, koju podržava Crkva, prihvaća samo 9,0% ispitanika. Jedna mala skupina (5,0%) ispitanika odbacuje svaki oblik kontroliranja začeca.

Na temelju dobivenih podataka uočava se da većina ispitivane populacije smatra opravdanim upotrebu kontracepcijskih sredstava držeći ih najboljom samozaštitom od preuranjene ili neželjene trudnoće. I ovdje je već riječ o već jednom društvenom mentalitetu koji u spolnom odgoju daje prednost umijeću zaštite od neželjenih posljedica, a koji istodobno zanemaruje odgojnu komponentu koja bi omogućila zreliji i cjelovitiji pristup problemu spolnosti kod mladih ljudi, napose adolescenata.

Zanimljiv je podatak da u ispitanika opredijeljenih za upotrebu kontracepcijskih sredstava nema značajnih statističkih razlika s obzirom na dob⁴⁸⁸ niti s obzirom na spol⁴⁸⁹ ispitanika. Postoje statistički značajne razlike s obzirom na pohađanje mise i prakticiranje vjere.

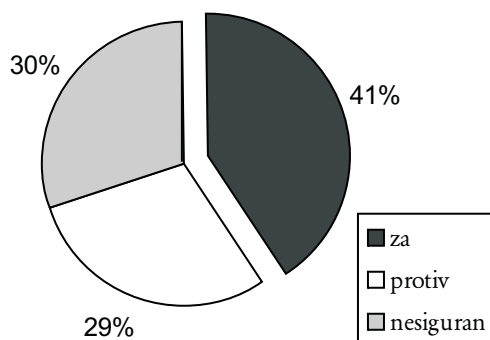
Adolescenti koji su se izjasnili da vjeruju i prakticiraju vjeru, manje podržavaju primjenu kontracepcijskih sredstava od skupine ispitanika koji u vjerskom pitanju sebe definiraju kao one koji su “u sumnji”, “u traženju” ili “su distancirani”. Prva skupina više osjeća određene moralne probleme pri upotrebi kontracepcijskih sredstava. Zanimljiv je podatak da u skupini “distancirani” 8,0% prihvaća samo prirodnu kontrolu začeca. Jedan dio srednjoškolaca “praktičnih vjernika” (8,0%) protivi se svim metodama kontroliranja začeca.

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Slika 11.
 Stav prema širenju pornografije

Situacija je slična i u ispitanika koji redovito nedjeljom pohađaju euharistijsko slavlje. Oni manje podržavaju upotrebu kontracepcijskih sredstava od onih ispitanika koji na misu idu ponekad u godini ili nikada. Koji redovito idu na misu, više osjećaju moralnu krivnju pri upotrebi kontracepcijskih sredstava negoli oni koji ne idu nikada.

Slika 12.
 Stav prema rastavi braka

Tablica 196.
Stav prema rastavi braka i
spol

Psihologija na masturbaciju gleda kao masovni fenomen na području spolnosti, posebno u vrijeme puberteta i adolescencije, što potvrđuju i sociološka istraživanja.⁴⁹⁰ Takva spolna praksa češća je pojava u muškaraca nego u žena.⁴⁹¹ Prakticiranje spolnog samozadovoljavanja muškaraca polako opada u kasnijoj adolescenciji, ali se zna pojaviti u kasnijim životnim fazama. U prošlosti je masturbacija bila dramatičnija, a danas prevladava tendencija da ju se oslobodi bilo kakve moralne odgovornosti. U suvremenoj erotiziranoj kulturi, na masturbaciju se gleda kao nužan put u prijelazu od *autoerotizma* na *heteroerotizam*.

Izgrađivanje seksualnog identiteta, u vrijeme adolescencije, praćeno je psihološko-moralnom krizom. Adolescencija je najvažnije životno razdoblje u kojem se stječe sposobnost samokontrole i odgovornog ponašanja prema vlastitoj spolnosti.

U moralnom prosuđivanju masturbacije treba voditi računa o kompleksnoj situaciji u kojoj se nalazi adolescent. Oni, u isto vrijeme duboko u sebi osjeća radoznalost, strah, potrebu za užitkom, krivnju, fantaziju itd. Sve to otežava njegovu sposobnost za samokontrolom. Masturbacija, ponekad, predstavlja jedini način bijega od frustracija, samoće, kompenzaciju za neuspjeh. U banaliziranju masturbacije, s moralnog aspekta, veliku ulogu igra moderna kultura sa svojim suvremenim masovnim medijima: video-porno kazetama, *hard* ili *soft*, *hot-lines*, *nude-look*, općenito Internetom. Današnja kultura zaražena je panseksualizmom.

Tablica 197.
Stav prema rastavi braka i
pohađanje mise

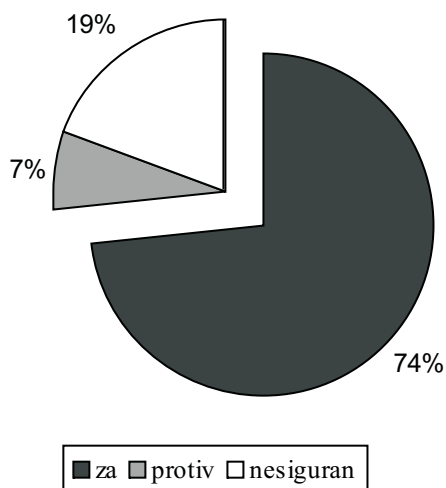
Koje su poteškoće u moralnom vrednovanju masturbacije? Masturbacija je u sebi negativna pojava koja razotkriva nered i negira duboko značenje spolnosti u njenom najdubljem izričaju – u ljubavi.⁴⁹² Ljubav je odnos između dvije osobe, dok je masturbacija egoistično zatvaranje u sebe. Ako masturbacija postane stalnom praksom u adolescenciji, to može imati vrlo negativne posljedice za normalno uspostavljanje heteroseksualnih odnosa.⁴⁹³ *Katekizam katoličke Crkve* upozorava “da se donese ispravan sud o moralnoj odgovornosti pojedinca i da se usmjeri pastirsko djelovanje, uzet će se u obzir čuvstvena nezrelost, snaga stečenih navika, stanje tjeskobe ili drugih psihičkih ili društvenih činilaca koji umanjuju ili svode na minimum moralnu krivnju.”⁴⁹⁴

Kako se vidi iz slike, 51,0% opravdava masturbaciju kao spolnu praksu, a protivni se 35,0% dok je 14,0% ispitanika izrazilo svoju nesigurnost s obzirom na masturbaciju.

TVRDNJE	Za	Protiv	Nesiguran
Vjerujem i praktiram vjeru	21,8	47,0	31,2
Vjerujem ali ne praktiram vjeru	44,4	23,1	32,5
Sumnjam	57,1	14,3	28,6
U traženju sam	65,3	6,3	28,4
Distancirani sam	72,4	5,7	21,8

$$\chi^2 = 159,191; df = 8; p < 0,01$$

TVRDNJE	M	Ž
Za	67,7	35,5
Protiv	7,1	20,2
Nesiguran	25,2	44,3

$$\chi^2 = 95,687; df = 2; p < 0,01$$

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 198.
Stav prema rastavi braka i prakticanje vjere

Slika 13.
Stav prema predbračnim odnosima

Uz pomoć χ^2 dobili smo statistički značajnu razliku s obzirom na spol ispitanika. Masturbaciju, kao spolnu praksu, daleko više podržavaju muškarci nego žene. To korelira s prethodnom tvrdnjom da muškarci više pribjegavaju masturbaciji nego žene.

Prihvatanje masturbacije primjećuje se već u četrnaestogodišnjaka, i taj interes pomalo opada prema kraju adolescencije, kada se postiže potrebna seksualna zrelost i sposobnost za uspostavljanje spolnih odnosa s osobom drugog spola. Odobravanje masturbacije najviše je izraženo kod osamnaestogodišnjaka (65,8%), a onda dolazi do opadanja. Može se reći da masturbacija kao spolna praksa, spada u proces spolnog sazrijevanja.

Tablica 199.
Stav prema predbračnim odnosima i dob ispitanika

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Za	35,0	49,4	65,1	64,5
Protiv	23,5	13,1	7,3	6,5
Nesiguran	41,5	37,5	27,6	29,0

$$\chi^2 = 66,565; df = 6; p < 0,01$$

Postoje li bitne razlike između ispitanika koji redovito pohađaju euharistijsko slavlje i inih koji to čine ponekad u godini ili nikada? Utječe li religiozni odgoj na stav prema masturbaciji kao mogućem načinu izražavanja i življenja vlastite spolnosti? Pri prvom pogledu na tablicu, uočavamo razlike. Naime, ispitanici koji redovito sudjeluju u nedjeljnim euharistijskim slavljinama manje podržavaju masturbaciju od ispitanika koji sudjeluju nekad u godini ili nikada.

Tablica 200.
 Stav prema predbračnim odnosima i prakticiranje vjere

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distancirani sam
Za	36,8	59,5	53,6	62,1	75,6
Protiv	21,7	9,3	10,7	7,4	3,5
Nesiguran	41,5	31,2	35,7	30,5	20,9

$$\chi^2 = 73,353; df = 8; p < 0,01$$

Tablica 201.
 Stav prema predbračnim odnosima i pohađanje mise

Isto tako, ispitanici koji smatraju da su “vjernici praktikanti”, manje podržavaju ili su nesigurni pred problemom masturbacije, od ispitanika koji su “u sumnji”, “u traženju” ili “su distancirani” od vjere.

Pornografija

Pornografija je jedan od najširih i najutjecajnijih načina manipuliranja ljudskom spolnošću. Djeca, adolescenti i mladež najčešće su žrtve seksualnog brutalizma koji se širi putem gotovi svih masovnih medija. To je svojevrsan oblik nasilja nad čovjekovom najdubljom intimom. Pornografija je “izvlačenje spolnih čina, stvarnih ili glumljenih, iz intimnosti partnera da se naumice pokažu trećim osobama. (...) Ona teško povrjeđuje dostojanstvo onih koji joj se predaju (sudionika, prodavača, gledatelja), jer svatko postaje

za drugoga objekt rudimentarne naslade i nedopuštenog probitka.³⁹⁴⁹⁵

Pornografija svodi seksualnost na čistu genitalnost, degradirajući je u njenom najdubljem značenju – oduzimajući joj afektivnost, duhovnost, međuodnos. Mnogi analitičari smatraju da nekontrolirano konzumiranje pornografije može dovesti do potpunog gubitka moralnog senzibiliteta. Pornografski sadržaji najviše se propagiraju putem suvremenih masovnih medija. Dovoljan je samo kratki izlet u “carstvo” Interneta da se uvjerimo koliko web stranica pripada toj vrsti zabave: od *Private Internet*, *Voyeur Internet* do *Online Sex Chat...* gdje se pornografija nudi putem stripova sve do *hard sexa*. Pojavom satelita, poput *Eutalscuta* i *Astre*, koji u svom *cyberspaceu* nude *porno soft*, *hard*, *hot-line*, itd. Zahvaljujući masovnoj distribuciji pornografskih video-kazeta, konzumiranje je pornografije u stalnom porastu. Pornografiju prate drugi oblici nasilja i različitih zastranjenja: droga, homoseksualnost, silovanja, prostitucija, pedofilija, hedonizam, sadizam, itd.. Svi ti oblici manipulacije ljudskom spolnošću, pronalaze svoje žrtve već među djecom, maloljetnicima i napose mladima. Zloupotreba djece u pornografiji poprimila je svjetske razmjere, bez ohrabrujućih naznaka da se taj lanac zaustavi. Val pornografije sve više zahvaća i Hrvatsku.

U ovom istraživanju pitanje se nije odnosilo na konzumiranje pornografskih materijala nego na stav srednjoškolaca prema širenju pornografije u društvu. Usprkos tomu, na temelju dobivenih odgovora mogu se izvući određeni zaključci.

Iz slike 11 vidljivo je da jedna trećina ispitivane populacije odobrava širenje pornografije, dok je 42,0% ispitanika izrazilo svoju nesigurnost pred tom pojavom. Jedna četvrtina (24,0%) ispitanika smatra da pornografiju treba zabraniti.

Na temelju dobivenih podataka možemo zaključiti da

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 202.
Stav prema određenim bio-etičkim pitanjima

TVRDNJE	Zabraniti	Ograničiti	Dopustiti	Ne znam
“Zamjensko materinstvo” (posuđivanje maternice) u svrhu rađanja djece treba	18,7	22,8	40,2	17,4
Primjenu umjetne oplodnje treba:	8,7	19,6	58,8	11,3
Eksperimentiranje na ljudskim embrijima treba:	64,3	17,1	4,4	12,3
Trgovanje ljudskim embrijima treba:	78,8	7,2	3,8	9,4
Kloniranje životinja treba:	54,1	24,1	11,8	9,1

se etičko-moralni relativizam ukorjenjuje u hrvatsko društvo i da su zagrebački adolescenti sve tolerantniji prema

različitim “tržišnim ponudama” na “seksualnom marketingu”.

Rastava braka i predbračni odnosi

Problem međuljudskih odnosa unutar obitelji, kao i problem seksualnih odnosa među partnerima, stari je problem koji u svakom vremenu zadobiva nove nijanse i novo značenje. Obitelj kao društvena ustanova, gotovo u svim aspektima, doživljava svoju duboku krizu. Porast rastavljenih brakova u Hrvatskoj ukazuje da je vizija o čvrstoj tradicionalnoj obitelji jako ugrožena.

Među zagrebačkim srednjoškolcima, svaki deseti živi s jednim od roditelja. Postoji velika vjerojatnost da je u većini slučajeva riječ o razbijenim obiteljima, ali to nismo ispitivali.

S obzirom na stalan porast rastavljenih brakova i sve tolerantniji stav javnosti prema toj stvarnosti, pitali smo naše ispitanike što oni o tome misle.

Rastavu nakon zasnivanja legalnog braka odobrava 41,0% zagrebačkih srednjoškolaca, 29,0% osuđuje takav čin, u svezi s tim nesigurnim se osjeća 30,0% ispitivane populacije.

Interesantan je podatak da u stavu prema rastavi braka ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob, mjesto boravka i stupanj obrazovanja roditelja ispitanika. Međutim, postoji razlika s obzirom na spol ispitanika. Na temelju dobivenih rezultata proizlazi da žene više odobravaju rastavu braka od muškaraca. Možda ovaj podatak upućuje na zaključak da su žene ugroženije u bračnoj i u obiteljskoj zajednici i stoga više podržavaju rastavu kao jednu mogućnost izlaska iz takve situacije.

Tablica 203.
Stav prema primjeni
“zamjenskog materinstva” i
spol

Tablica 204.
Stav prema primjeni
“zamjenskog materinstva” i
pohađanje mise

TVRDNJE	M	Ž
Za	33,6	47,3
Protiv	34,3	24,1
Nesiguran	32,0	28,7

$$\chi^2 = 19,131; df = 2; p < 0,01$$

Značajne statističke razlike postoje s obzirom na nedjeljno pohađanje mise i prakticiranje vjere. Ispitanici koji nikada ne idu na misu, ili to čine ponekad u godini, više podržavaju rastavu braka od onih koji idu redovito nedjeljom na misu ili to čine mjesečno.

TVRDNJA	Za	Protiv	Nesiguran

TVRDNJE	Vjerujem i praktiram vjeru	Vjerujem ali ne praktiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distancirani sam
Zabraniti	25,3	17,2	9,1	11,6	10,3
Ograničiti	22,1	26,2	20,0	21,1	20,7
Dopustiti	31,1	42,3	58,2	56,8	48,3
Ne znam	25,5	14,3	12,7	10,5	20,7

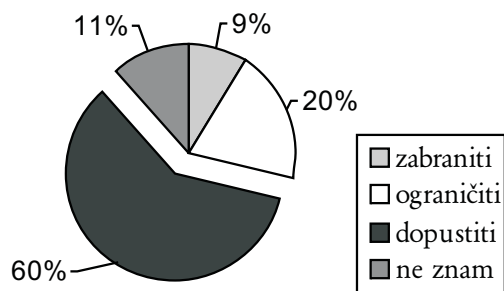
$\chi^2 = 48,412; df = 12; p < 0,01$

Nedjeljom	19,1	50,4	30,6
Mjesečno	37,6	31,4	31,0
Ponekad u godini	54,2	12,6	33,2
Nikada	75,5	7,4	17,0

$\chi^2 = 161,479; df = 6; p < 0,01$

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 205.
Stav prema primjeni
"zamjenskog materinstva" i
prakticiranje vjere

Slika 14.
Stav prema umjetnoj oplodnji

Ispitanici koji su se deklarirali kao "vjernici praktikanti", manje odobravaju mogućnost raskida bračne veze od ispitanika koji su se svrstali među one "koji sumnjaju", "koji su u traženju" ili "su distancirani". Može se reći da je nerazrješivost braka, kao kršćanska vrednota, prepoznatljiva kod vjernika praktikanata, dok kod nominalnih vjernika polako blijedi.

Pitanje predbračnih odnosa također je "stara" tema o kojoj se ranije naveliko raspravljalo, napose u masovnim medijima. Međutim, danas se o tome znatno manje govori. Predbračni odnosi su se stihijski pretvorili u jedno *quasi* "normalno" ponašanje koje prakticira većina mladih ljudi. To potvrđuje i naše istraživanje. Od svih moralno-etičkih pitanja koja su bila postavljena našim adolescentima, a tiču se spolnih odnosa, najviše tolerancije pokazuje se, uz pobačaj, upravo za predbračne odnose.

Tablica 206.
Stav prema umjetnoj oplodnji
s obzirom na spol

Tablica 207.
 Stav prema umjetnoj oplodnji
 s obzirom na prakticanje
 vjere

Tako 74,0% ispitivane populacije podržava predbračne odnose, a samo 7,0% ispitanika to smatra neprihvatljivim, što je vidljivo na slici 13.

Sve to ukazuje kako su predbračni odnosi društvena stvarnost koja se više ne tematizira, barem ne na društvenoj razini. Sada je veća koncentracija edukativnih mjera kako se zaštititi od eventualnih, neželjenih posljedica.

	14 god.	15 god.	16 god.	17 god.	18 god.	19 god.
Za	78,4	71,9	68,3	71,6	87,2	72,7
Protiv	5,4	9,5	6,3	9,8	2,0	0,0
Nesiguran	16,2	18,6	25,4	18,7	10,7	27,3

$$\chi^2 = 27,894; df = 10; p < 0,01$$

Tablica 208.
 Stav prema umjetnoj oplodnji
 i pohađanje mise

Iz tablice 199, razvidno je da se stav prema predbračnim odnosima učvršćuje u adolescenata između osamnaeste i devetnaeste godine. Istraživanje koje je provedeno 1997. godine među studenticama Sveučilišta u Zagrebu, pokazalo je da najveći broj djevojaka ulazi u spolne odnose s 18 godina (30,0%).⁴⁹⁶ Jedan dio adolescenata vjerojatno ulazi u seksualne odnose već sa šesnaest godina, ali o tome nemamo točne podatke. Svakako, na izlasku iz adolescencije (18./19. godina) većina je ispitanika za predbračne odnose, istina s određenom dozom nesigurnosti. Interesantan je podatak da je 19,0% srednjoškolaca nesigurno u odnosu na prakticanje predbračnih odnosa, iako ne možemo znati prema kojoj opciji za ili protiv više tendiraju. Sa starosnom dobi opada broj onih koji su “protiv”, a raste broj “nesigurnih”. Možda je po srijedi loše iskustvo prvog ili prvih seksualnih iskustava, a s druge strane i određeni društveni pritisak po kojemu je ulaženje u seksualne odnose svojevrsan način dokazivanja osobne samostalnosti i zrelosti.

TVRDNJE	Za	Protiv	Nesiguran
Vjerujem i prakticiram vjeru	59,7	12,9	27,4
Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	79,6	3,9	16,4
Sumnjam	80,4	3,6	16,1
U traženju sam	87,4	1,1	11,6
Distancirani	93,1	2,3	4,6

$$\chi^2 = 75,566; df = 8; p < 0,01$$

Iz tablice 200 je razvidno da ispitanici koji su “vjernici praktikanti” manje podržavaju predbračne odnose od

ispitanika koji su u pogledu vjere “u sumnji”, “u traženju” ili “su distancirani”.

TVRDNJE	Za	Protiv	Nesiguran
Nedjeljom	53,9	15,4	30,7
Mjesečno	76,7	4,7	18,6
Ponekad u godini	84,4	2,7	13,0
Nikada	92,6	2,1	5,3

$$\chi^2 = 96,874; df = 6; p < 0,01$$

Tablica 209.

Stav prema eksperimentiranju ljudskim embrijima i spol

Postoje i značajne statističke razlike kod ispitanika s obzirom na pohađanje mise. Oni koji sudjeluju svake nedjelje na euharistijskom slavlju manje zastupaju predbračne odnose od ispitanika koji to čine ponekad ili nikada. No, indikativno je da među onima koji svake nedjelje pohađaju euharistijsko slavlje, više od polovice je za predbračne odnose, 30,7% nesigurni, a tek 15,4% je protiv takve prakse. Značajan je podatak da ispitanici koji odlaze na misu jednom ili dva puta u mjesecu (a takvih je 28,6%) u visokom broju odobravaju predbračne odnose.

ADOLESCENTI PRED IZAZOVOM ODREĐENIH BIO-ETIČKIH PITANJA

Živimo u društvu koje je u cjelini obilježeno moralnom nesigurnošću i smanjenom subjektivnom odgovornošću. Papa Ivan Pavao II. govori o istinskoj strukturi grijeha – protu-solidarnoj kulturi koja se manifestira kao istinska “kultura smrti”.⁴⁹⁷ Suvremeni čovjek u svojoj težnji za apsolutnom i neograničenom slobodom ide tako daleko da se postavlja gospodarom života i smrti. Ne prihvaća nikakve zakone koji dolaze izvan njegove domene. Cjelokupni društveno-tehnološki progres, na svim područjima, pomalo stvara opasno ozračje u kojem se odigrava utakmica između “kulture života” i “kulture smrti”. Svjedoci smo mnogih pojava u suvremenoj kulturi koje ukazuju kako se čovjek često opredjeljuje upravo protiv života: za samoubojstvo, za drogu, za eutanaziju, za etničko čišćenje, za ekološke katastrofe, za manipulacije na genetskom području, itd. Posebnu pozornost privlači tzv. genetski inženjering. Prije dvadesetak godina kada se je rodila prva djevojčica Luisa Brown začeta *in vitro* dogodio se revolucionarni pothvat na tom području. Eksperimentiranje na području genetike iznjedrilo je nekoliko novih zahvata koji duboko zadiru u moralnu problematiku.

Tablica 210.

Stav prema eksperimentiranju na ljudskim embrijima s obzirom na prakticanje vjere

Zbog aktualnosti i moralne odgovornosti pred novim izazovima genetskih eksperimentiranja, odabrali smo određena pitanja kako bismo doznali kakvo stajalište je zagrebačkih adolescenata pred novim izazovima znanosti na području genetike. Odabrali smo pet mogućih zahvata na području genetike: zamjensko materinstvo, umjetna oplodnja, eksperimentiranje na ljudskim embrijima, trgovanje ljudskim embrijima i kloniranje životinja.

Tablica 211.

Stav prema trgovanju ljudskim embrijima i prakticiranje vjere

Zamjensko materinstvo

Problem “začeca uz asistenciju”, postaje sve aktualnijom temom, iako kod nas još uvijek nije riječ o širim razmjerima njene primjene. Uglavnom je riječ o pojedinačnim slučajevima. Od zagrebačkih smo ispitanika tražili da izraze svoj stav o primjeni metode “zamjenskog materinstva” u svrhu rađanja djece. Kako se vidi iz tablice 202, veliki broj srednjoškolaca (40,2%), odobrava takav alternativan put u suvremenoj genetici. Samo 18,7% smatra da bi ova metoda trebala biti zabranjena. Ovdje treba napomenuti da mnogi ispitanici ne poznaju samu stvar u sebi, nego ju prosuđuju kroz rezultate koje postiže njena primjena.

TVRDNJE	M	Ž
Zabraniti	22,0	16,1
Ograničiti	25,5	20,5
Dopustiti	32,6	47,9
Ne znam	19,9	15,5

$$\chi^2 = 21,787; df = 3; p < 0,01$$

U cjelini, žene više od muškaraca podržavaju ovu alternativnu mogućnost u ostvarivanju željenog materinstva, koje ne mogu ostvariti prirodnim putem. Nešto manje od 1/3 muškaraca slaže se da treba dopustiti primjenu metode “zamjenskog materinstva”.

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Zabraniti	26,4	19,8	13,0	10,6
Ograničiti	22,1	24,1	25,7	14,9
Dopustiti	29,3	37,4	49,0	61,7
Ne znam	22,1	18,7	12,3	12,8

$$\chi^2 = 53,249; df = 9; p < 0,01$$

Ispitanici koji redovito sudjeluju u nedjeljnim liturgijskim slavljinama pokazuju više otpora prema “novitetima” na području genetike. Srednjoškolci koji manje sudjeluju u nedjeljnim euharistijskim slavljinama, više podržavaju mogućnost “zamjenskog materinstva” kao posrednika u ostvarivanju materinstva.

Srednjoškolci, deklarirani “vjernici – praktikanti” pokazuju više otpora prema primjeni “zamjenskog materinstva” od ispitanika koji se osjećaju nesigurnima ili distanciranima kada je riječ o njihovom vjerskom opredjeljenju.

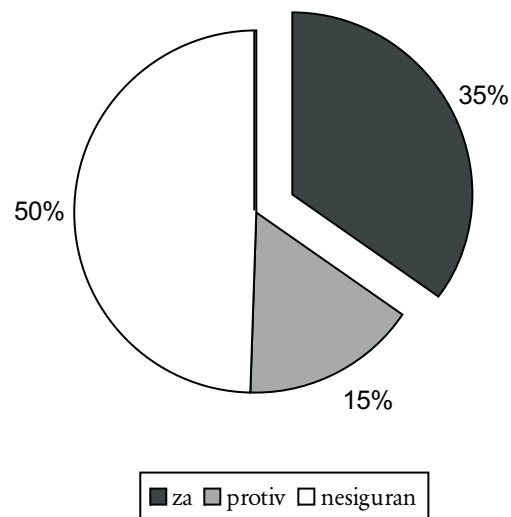
s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 212.
Stav prema kloniranju i spol

Tablica 213.
Stajalište prema kloniranju s obzirom na prakticanje vjere

Umjetna je oplodnja postupak koji se vrši u medicinskoj praksi, o kojem su ispitanici prilično informirani. Unutar tog konteksta, uz umjetnu oplodnju govorimo i o eksperi-

Slika 15.
 Stav prema eutanaziji

mentiranju na ljudskim embrijima i trgovanju ljudskim embrijima. Metodu umjetne oplodnje podržava većina naših ispitanika, što potvrđuje slika 14.

Naime, samo 9,0% ispitivane populacije smatra da ovu metodu ne bi trebalo primjenjivati, što upućuje da je ova metoda prihvaćena od većine ispitanika koji su se deklarirali kao praktični vjernici. Uostalom, poznata je činjenica da se mnogi vjernici utječu umjetnoj oplodnji ako ne mogu prirodnim putem ostvariti svoje očinstvo i materinstvo. I ovdje je riječ o raskoraku sa službenim stavom crkvenog Učiteljstva.

Tablica 214.
 Stav prema eutanaziji i pohađanje mise

TVRDNJE	M	Ž
Zabraniti	12,0	6,0
Ograničiti	24,2	15,5
Dopustiti	50,3	68,9
Ne znam	13,4	9,7

$$\chi^2 = 33,070; df = 3; p < 0,01$$

Među ispitanicima koji podržavaju alternativni put, tj. umjetnu oplodnju do začeća brojnije su žene od muškaraca koji su neodlučniji prema primjeni ove metode.

TVRDNJE	Zabraniti	Ograničiti	Dopustiti	Ne znam
Vjerujem i prakticiram vjeru	12,5	20,7	49,5	17,3
Vjerujem, ali ne prakticiram vjeru	6,9	20,7	64,9	7,6
Sumnjam	1,8	23,2	69,6	5,4
U traženju sam	5,4	15,1	77,4	2,2
Distancirani	5,8	17,4	64,0	12,8

$$\chi^2 = 51,746; df = 12; p < 0,01$$

Tablica 215.

Stav prema eutanaziji i prakticiranje vjere

Kada je riječ o umjetnoj oplodnji, uočava se značajna statistička razlika u stavu ispitanika s obzirom na njihovo prakticiranje vjere. Nazire se određeni konsenzus među ispitanicima, s malom statističkom razlikom kod vjernika koji prakticiraju vjeru i onih ispitanika koji redovito sudjeluju nedjeljom na misi. Zanimljiv je podatak koji ukazuje da i među onima koji redovito sudjeluju na euharistijskom slavlju, 50,7% je za dopuštenje umjetne oplodnje.

TVRDNJE	Zabraniti	Ograničiti	Dopustiti	Ne znam
Nedjeljom	14,1	19,2	50,7	15,9
Mjesečno	9,5	18,6	59,3	12,6
Ponekad u godini	4,2	22,2	66,7	6,9
Nikada	5,4	18,3	69,9	6,5

$$\chi^2 = 36,846; df = 9; p < 0,01$$

Odgovarajući na bio-etička pitanja, zagrebački srednjoškolci pokazuju naglašen osjećaj solidarnosti i suosjećanja prema onima koji prirodnim putem ne mogu imati djecu. Pretpostavljamo da adolescenti nisu upoznati s posljedicama primjene određenih metoda. Primjerice ne razmišljaju o moralnoj odgovornosti za prekomjerne embrije koji se pojavljuju uslijed umjetne oplodnje, o uklanjanju prekobrojnih embrija, a još manje o problemu bioloških roditelja. Kada je u pitanju zamjensko materinstvo, problemi su još složeniji: tako se može dogoditi da tri različite osobe sudjeluju u biološkom rođenju djeteta, što ima svoje posljedice na sam život djeteta. O ovom području bio-etike adolescenti nisu informirani.

Ekperimentiranje na ljudskim embrijima

Na temelju dobivenih podataka može se reći da su zagrebački srednjoškolci neskloni raznim manipulacijama na ljudskim embrijima. Naime, 64,3% ispitivane populacije smatra da bi takve radnje trebalo zabraniti, a samo 4,4% drži to dopustivim. Među onima koji odobravaju vršenje eksperimenata na ljudskim embrijima, više je muškaraca nego žena.

TVRDNJE	M	Ž
Zabraniti	62,6	68,1
Ograničiti	19,3	15,9
Dopustiti	6,7	2,4
Ne znam	11,4	13,5

$$\chi^2 = 12,195; df = 3; p < 0,01$$

Zanimljivo je da ne postoji značajnijih statističkih razlika među ispitanicima s obzirom na pohađanja nedjeljne mise.⁴⁹⁸ To nam ukazuje da postoji određeno mišljenje prema ekperimentiranju na području genetike koje nije bitno uvjetovano vjerničkim uvjerenjem. Uočavaju se određene statističke razlike s obzirom na općenito prakticiranje vjere. Među srednjoškolcima koji su se izjasnili da ekperimentiranje na ljudskim embrijima treba zabraniti, najveći je broj onih koji vjeruju, ali ne prakticiraju vjeru. Među nesigurnima najzastupljeniji su vjernici praktikanti.

TVRDNJE	Zabraniti	Ograničiti	Dopustiti	Ne znam
Vjerujem i prakticiram vjeru	65,1	14,3	3,8	16,8
Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	70,1	19,1	2,5	8,3
Sumnjam	54,5	21,8	12,7	10,9
U traženju sam	65,3	23,2	2,1	9,5
Distancirani sam	58,1	17,4	11,6	12,8

$$\chi^2 = 39,502; df = 12; p < 0,01$$

Ono što traži ozbiljno razmišljanje je činjenica da skoro svaki peti ispitanik (17,1%) *de facto* odobrava ekperimentiranje ljudskim embrijima, a svaki deseti (12,3%) zauzima neutralan stav.

Trgovanje ljudskim embrijima

Između više zahvata genetskog inženjeringa ispitanici su najviše otpora iskazali, upravo prema najdrastičnijem obliku manipuliranja, trgovanju ljudskim embrijima. Ovakvoj genetičkoj praksi suprotstavlja se 78,8% zagrebačkih srednjoškolaca. Isto tako, indikativno je da svaki deseti (11,0%) srednjoškolac dopušta ili ograničava trgovanje ljudskim embrijima. Kao i u stajalištu prema eksperimentiranju na ljudskim embrijima, ni ovdje nema značajnijih razlika u stajalištu ispitanika s obzirom na pohađanje nedjeljnog euharistijskog slavlja.

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distancirani sam
Zabraniti	42,3	32,3	5,5	11,3	8,6
Ograničiti	27,7	33,8	10,8	16,9	10,8
Dopustiti	3,5	1,8	7,1	2,1	11,8
Ne znam	12,0	8,6	10,7	2,1	9,3

$$\chi^2 = 15,966; df = 9; p < 0,068$$

Što se ispitanici više deklariraju vjericima, raste njihov otpor prema manipulaciji s ljudskim embrijima, a što su distanciraniji od vjere, to su popustljiviji prema tim bio-etičkim postupcima.

Kloniranje životinja

Kloniranje je novitet našeg desetljeća na području genetike. Javnost se susrela s tim "izumom stoljeća" pojavom prve klonirane ovce.⁴⁹⁹ Kloniranje je područje genetike u koje se danas najviše ulaže, znanstveno i financijski, i od kojeg se puno očekuje. Stoga se može čuti kako je naše vrijeme "zlatno doba" na obzorju genetičkih dostignuća.

Pri anketiranju ispitanika zamijetili smo da srednjoškolci ne posjeduju dovoljne informacije o samoj metodi kloniranja, a još manje o mogućim posljedičnim razmjerima. Njihovo znanje bazira se na eventualnim senzacionalnim reportažama prilikom "rođenja" slavne ovce Dolly.

Više od polovice ispitivane populacije izjavljuje da kloniranje valja zabraniti, dok svaki deseti ispitanik drži da je kloniranje dopustivo, a svaki četvrti (24,1%) je za ograničenje takve produkcije životinja. Za odobrenje ove metode više se opredjeljuju muškarci nego žene.

TVRDNJE	M	Ž
Zabraniti	46,1	62,2
Ograničiti	26,3	22,7
Dopustiti	18,4	5,9
Ne znam	9,2	9,2

$$\chi^2 = 41,041; df = 3; p < 0,01$$

I ovdje, kao u dvjema prethodnim metodama, ne postoje statistički značajne razlike s obzirom na pohađanje nedjeljne mise.⁵⁰⁰ Postoje razlike s obzirom na općenito opredjeljenje unutar opcija vjerovanja. Tako ispitanici koji su se izjasnili “vjernicima praktikantima” manje odobravaju kloniranje životinja.

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distancirani sam
Zabraniti	47,7	32,3	4,3	8,4	7,2
Ograničiti	29,8	36,2	8,7	14,2	11,0
Dopustiti	35,5	21,5	10,3	13,1	19,6
Ne znam	50,0	24,4	6,1	9,5	8,0

$$\chi^2 = 41,041; df = 3; p < 0,01$$

Indikativan je podatak da među kategorijom “vjernika-pratikanata” postoji jedan dio (35,5%) koji smatraju da kloniranje treba dopustiti i 29,8% koji su za kloniranje uz određena ograničenja. I ovdje se potvrđuje distanciranost vjernika od temeljnog stava crkvenog Učiteljstva.

Eutanazija

Uz dobro poznati postulat da svaki čovjek ima pravo na život dostojan čovjeka, sve učestalije prodire glas kako taj isti čovjek ima pravo i na smrt dostojnu čovjeka. U svezi s tim mnogi danas postavljaju pitanje: ima li čovjek pravo sam odlučiti o vlastitoj smrti? Ima li on pravo odlučiti kada je najpovoljniji trenutak za smrt?! U suvremenom društvu mijenja se čovjekov prirodni stav prema smrti. Budući da današnji čovjek na svim područjima života uspijeva primijeniti mehanizme kontrole i racionalizacije, želi to isto primijeniti i na smrt. No, to mu ne polazi za rukom. U vlastitoj nemoći sve se češće priklanja eutanaziji kao jedinom obli-

ku.⁵⁰¹ Ide tako daleko da želi dokazati kako nije više smrt ta koja dolazi, nego on sam odlučuje kada će umrijeti.⁵⁰²

Naši ispitanici ne posjeduju dovoljno znanje o primjeni eutanazije jer su za vrijeme anketiranja tražili dodatne informacije.

Iz slike 15 može se zaključiti kako u odnosu zagrebačkih adolescenata prema eutanaziji prevladava određena nesigurnost, koja može biti pokazatelj nedovoljne informiranosti potrebne za oblikovanje određenog moralnog stajališta. Naime, čak 50,0% zagrebačkih srednjoškolaca svoj sud izrazilo je opredjeljenjem “nesiguran”, što potvrđuje prethodno rečeno o nedovoljnom znanju o moralnim posljedicama. Isto je tako indikativno da samo 15,0% naših adolescenata smatra da u medicini treba zabraniti “preuranjenu smrt”, a čak 1/3 ispitanika smatra da treba dopustiti i tu mogućnost, ako tko želi.

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Za	20,4	28,3	36,2	15,1
Protiv	46,7	28,1	18,5	6,7
Nesiguran	53,2	51,4	47,7	40,2

$$\chi^2 = 44,917; df = 9; p < 0,01$$

Prema tablici 214 postoji statistički značajne razlike s obzirom na pohađanje mise. Ispitanici, koji idu redovito na misu iskazuju više otpora i nesigurnosti prema ovoj metodi u medicini, u odnosu na one koji u crkvu idu ponekad u godini ili nikada. To isto vrijedi u odnosu na prakticiranje vjere. Oni koji su “vjernici praktikanti” manje podržavaju eutanaziju od ispitanika deklariranih “u sumnji”, “u traženju”, “koji su distancirani”.

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distanciran sam
Za	22,5	38,3	53,6	44,7	52,9
Protiv	22,0	15,3	7,1	3,2	7,1
Nesiguran	55,3	46,4	39,3	52,1	38,8

$$\chi^2 = 76,004; df = 16; p < 0,01$$

Kada je riječ o novim metodama u “genetskom inženjeringu”, u stajalištima zagrebačkih srednjoškolaca prevladava tolerancija s dozom nesigurnosti, a vjersko opredjeljenje sve više gubi svoj utjecaj u prosuđivanju određenih moralno-etičkih radnji. Može se reći da je njihov stav prema pojedinim metodama u genetici odraz općeg društvenog stava koji izmiče religioznom utjecaju.

Iz svega dosad rečenog, razvidno je da je religija (vjera) stvarnost koja u adolescentovim očima, na razini teorije, ima visoko mjesto odnosno da je vrednota, ali nije prepoznatljiva kao životna opcija u konkretnim činima. Sve više se uočava rast autonomije na području etike i morala, a sva manje ovisnosti od službenih kršćansko-moralnih principa i službenog moralnog učenja Crkve.

Tablica 216.
 Korištenje slobodnog vremena

TVRDNJE	Skoro svak dan	1 do 2 puta tjedno	1 do 2 puta mesečno	Nekoliko puta godišnje	Nikada
U izlascima s prijateljima	36,8	46,7	9,3	5,4	1,2
U kafićima, pizzerijama, bistroima	26,7	39,8	17,9	9,1	5,3
U šetnjama bez određenog cilja	10,8	15,3	25,0	21,9	24,2
Radeći kao dragovoljac u nekoj humanitarnoj udruzi	0,2	0,7	1,3	9,7	84,8
U diskoteci	0,9	18,4	31,2	23,9	24,1
Angažiran u župi	1,9	5,8	3,8	13,5	72,1
U vožnji	23,3	18,4	18,5	10,6	26,7
U salonima za igru	2,3	6,7	10,6	18,8	58,5
U biblioteci	1,9	7,9	28,9	27,0	31,2
Pred tv ili video programom	79,4	12,5	3,2	1,1	1,4
Slušajući glazbu	86,8	9,2	1,1	1,4	0,4
S mladićem (djevojkom)	28,0	26,2	9,0	10,1	21,8
U kinu ili kazalištu	0,6	5,6	47,2	40,4	4,4
Baveći se športom	22,9	31,3	18,8	14,0	11,0
Posjećujući izložbe	1,3	1,8	12,4	41,4	40,4
Kod kuće s roditeljima	75,3	11,5	5,8	4,1	1,8
U prelistavanju modnih časopisa	14,6	24,6	25,4	12,9	20,6